

גילי ברוך
צוות חדשנות עירונית, באר שבע

מעין אילת
צוות חדשנות עירונית, באר שבע

לקראת מרחב ציבורי נקי – הפוטנציאל הגלום במדיניות המותאמת למקומיות

19 ינואר, 2021

גיליון חורף 2020 / כרך 41(4) / פסולת

בקצה

טיפול בפסולת הוא שירות בסיסי שרשויות מקומיות מפעילות, ולרוב הוא נתפס כסוגיה תפעולית, הכוללת תהליכי פינוי, הפרדה, סוגי כלי אצירה, שגרות פינוי אשפה וכדומה. טענתנו היא, שרשויות מקומיות ייטיבו לעשות אם יפתחו "מדיניות פסולת מותאמת מקום", מתוך הבנה ש"פסולת", "זבל" ו"לכלוך" נושאים משמעויות תרבותיות וחברתיות, וככאלה יש להם השפעה משמעותית על החיים העירוניים. מצב ניקיון המרחב הציבורי בעיר מעורר רגשות עזים, משליך על מערכות יחסים בין קהילות, משפיע על הקשר שבין התושבים לעירייה ועל שביעות הרצון שלהם מהעיר בכלל.

עריית באר שבע הציבה את ניקיון המרחב הציבורי בראש סדר יומה לשנת 2020. סקר שערכנו באוקטובר 2019 בקרב תושבי באר שבע, הראה שרק כרבע מהתושבים שבעי רצון מרמת הניקיון בעיר, בשכונה ובסביבת הבית. תהליך העבודה להתמודדות עם האתגר התבסס על מתודולוגיית "עיצוב שירות", בהובלת צוות חדשנות עירונית שפעל בעיר בשלוש השנים האחרונות, בתמיכת קרן בלומברג. הצוות עבד כצוות מחקר ופיתוח פנימי-חיצוני, בצמוד לגורמים העירוניים. תהליך העבודה נועד לחקור, ליצור רעיונות חדשים, לסייע בגיבוש מדיניות ולהניע לפעולה. שיטת העבודה כללה שילוב של שיטות איסוף נתונים, עיבוד כמותני ואיכותני, ניתוח אתגרים והזדמנויות לפעולה, מפגשי רעיונות (ideation) עם תושבים, התנסויות בשטח וגיבוש מדיניות כוללת.

החשיבה העיצובית, שהנחתה מתודולוגית את התהליך, מאמצת את נקודת המבט ואת חוויית השימוש הממשית של תושבים ובעלי עניין אחרים במרחב העירוני. במהלך המחקר נחשף החיבור בין תפיסות לגבי ניקיון לבין הייחודיות המקומית של באר שבע והאופנים שהתושבים, בעלי עסקים ועובדי עירייה מפרשים את המציאות בהקשר של ההיסטוריה העירונית ובעיקר כחלק מהזהות הבאר-שבעית שלהם. זאת ועוד, רגשות ותפיסות משפיעים על דפוסי השימוש הנובעים מן המאפיינים הפיזיים הייחודיים של העיר ומושפעים מהם: פריסת השכונות הוותיקות והחדשות, תנאי האקלים, תהליכי הבינוי המעצבים מחדש את הנוף ועוד [3, 5]. כל אלה משפיעים על מצב הפסולת, על התנהלות התושבים ועל מדיניות העירייה לא פחות ממצבן של התשתיות הפיזיות.

הקשר הפרשני המקומי עיצב בהמשך את ההתנסויות בשטח ואת ההצעות למהלכים. ארבע שאלות המפתח שהצוות חקר היו: מה נתפס כמרחב מלוכלך? אילו רגשות הלכוך מעורר בקרב התושבים? מהו הקשר בין דפוסי השימוש של תושבים במרחב הציבורי לבין התנהגותם בתחום הניקיון? כיצד תופסים התושבים את אחריות הגורמים השונים על ניקיון המרחב הציבורי?

ההגדרה – "מהו לכלוך?" משתנה בין שכונות שונות וזמנים שונים במהלך השנה, ולא פחות חשוב: ההגדרה המקובלת מתרחבת להיבטים נוספים של התנהגות, כמו ונדליזם כלפי רכוש. עוד עלה כי היקפי הבנייה העצומים בעיר המתפתחת יוצרים עבור התושבים חוויה מתמשכת של "חיים באתר בנייה" ונקשרים לכללך.

רגשות – הלכלוך מעורר בקרב התושבים תחושות הקשורות בקשר הדוק עם ההיסטוריה העירונית ועם הדימוי הציבורי שיש לעיר. תושבי באר שבע אוהבים את עירם, מעריכים מאוד את ראש העיר, וגאים בהתפתחות שהעיר והעומד בראשה מובילים. כגודל האהבה כך גם גודל התסכול ממצב הניקיון במרחב הציבורי, כשהמתח בין הגאווה לתסכול מתורגמים לתליית האשמה ב"תושבים אחרים", האשמות הפוגעות בסולידריות החברתית בעיר. התסכול מתורגם גם לכעס המופנה כלפי גורמי האכיפה בעיר, שלכאורה מאפשרים תופעה של "חצר אחורית". בה בעת, תחושות התסכול, ובעיקר הגאווה המקומית, הן מנוע פוטנציאלי לפעולה ולגיבוש אחריות משותפת לרשות העירונית ולקהילה. מינוף הגאווה המקומית הוביל לבחירת אייקונים מקומיים כבסיס לקמפיין ניקיון שהעירייה קידמה במהלך ספטמבר 2020.

שימושיות – היחסים ההדוקים בין דפוסי השימוש במרחב לבין מצב הניקיון שלו מושפעים מהיסטוריית התכנון והבנייה של באר שבע, שהולידה עם השנים עיר בפריסה גאוגרפית רחבה, מרחבים ציבוריים מרוחקים ואף מנותקים זה מזה [1, 2, 4]. בעקבות זאת, הרוב המוחלט של התושבים מחזיק רכב פרטי כאמצעי תנועה ראשי, המשמש בפועל לתנועה פונקציונלית המצמצמת את

השהייה במרחב הציבורי. הימנעות משימוש במרחב גורמת לניכור, המתגבר בתורו לנוכח מצב הלכלוך.

אחריות משותפת – אחריות משותפת (של העירייה והתושבים) יכולה לצמוח רק כשיש לתושבים חיבור עם המרחב והם חשים תחושת שייכות, בעלות ואחריות. למשל, למדנו שכאשר העירייה מבצעת שיפוץ פיזי, יש צורך להגביר את אחריות התושבים לשמירה על המקום באמצעים שונים כמהלך משלים. לדוגמה, באמצעות אירוע קהילתי בהובלת תושבים פעילים, שיחבר בין גורמים הפעילים בשטח ונציגי הרשות לקידום שמירת הניקיון לאורך זמן.

לסיכום, רשויות מקומיות צריכות לגבש תוכניות טיפול בפסולת שיהיו מחוברות להיסטוריה התכנונית, לנרטיבים המקומיים, כמו גם ל"תחושת המקום" (sense of place) של התושבים ובעלי עניין אחרים בעיר. הבנת העוצמה הגלומה בזהות ובהיסטוריה מקומית מולידה כיווני פעולה משלימים למהלכים הרווחים, המעשירים את ארגז הכלים של הרשות המקומית. אימוץ "מדיניות פסולת מקומית" יתרום לאפקטיביות ובה בעת גם לחוזק הקהילתי ולתחושת שייכות.

תודות

המאמר נכתב על בסיס מחקר מעמיק^[4] ועבודה נרחבת שנעשתה על-ידי צוות חדשנות עירונית באר שבע: ורד גושן, מעיין אילת, תמר רואמר, נועם נוי, קסם עדי, מעיין אליהו ויקיר פרטוש; צוות המחקר: ד"ר גיא שני, מעיין פדן, אוהד חבושה ומריה גרצקי; ליווי מקצועי: ד"ר גילי ברוך.

מקורות

1. גרדוס י ובלושטיין-ליבנון ר. 2001. האקולוגיה העירונית של באר שבע בעידן הגלובליזציה: אטלס חברתי ופוליטי. באר שבע: מרכז הנגב לפיתוח אזורי.
2. כהן א. 2006. באר שבע – העיר הרביעית. ירושלים: הוצאת כרמל.
3. לפברה ה. 2005 [1974]. ייצור המרחב. בתוך: קלוש ר וחתוקה ט (עורכות). תרבות אדריכלית, מקום, ייצוג, גוף. תל-אביב: רסלינג.
4. צוות חדשנות עירונית. 2020. ניקיון המרחב הציבורי בבאר שבע.
5. שדרה ואוקסמן ר. 2004. באר שבע הישראלית בין המקום לבין החזון. *קמדרה: לתולדות ארץ ישראל וישובה 107*: 81-114.
6. שני ג. 2018. התמקמות: על עיצובן המקומי של זהויות המעמד הבינוני בתל אביב יפו ובבאר שבע (עבודה לקבלת תואר דוקטור). באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.